Arabiæ solitudine non inveniuntur. Pro *torrente* A *funiculorum*, sive *spinarum*, Symmachus interpretatus est, *vallem spinarum*. Est autem locus juxta Liviadem trans mare mortuum, sexto ab ea distans milliario, ubi quondam cum Madianitis fornicatus est Israel. Hujus loci ex persona Dei Michæas propheta meminit, dicens : *Populus meus, memento, quæso, quid cogitaverit Balach, rex Moab, et quid responderit Balaam filius Beor de Settim usque ad Galgalam* (*Mich.* VI, 5). Pro quo et ibi Septuaginta transtulerunt, ἀπὸ τῶν σχοίνων, hoc est, *a funiculis usque ad Galgalam*. Ergo egredietur fons de domo Domini, quæ interpretatur Ecclesia. De quo et Ezechiel et Zacharias ponunt in fine voluminum suorum (*Ezech.* XLVII, *Zach*, XIII), ut spinas nostras et vitia atque peccata, quæ nullam frugem habuere B justitiæ, commutent in Domini novalia, et ariditatem nostram rigent aquis largissimis, et pro spinis ac vepribus, flores virtutum multiplices germinemus. Et in eo loco, ubi quondam fornicatus est Israel, et initiatus est Beelphegor, lilia castitatis et rosæ pudoris ac virginitatis exuberent.

(Vers. 19.) *Ægyptus in desolatione* [Vulg. *desolationem*] *erit, et Idumæa in desertum perditionis, pro eo quod inique egerunt* [Vulg. *egerint*] *in filios Juda, et effuderunt* [Vulg. *effuderint*] *sanguinem innocentem in terra sua*. LXX : *Ægyptus in perditione erit, et Idumæa in campum desolationis, propter iniquitates filiorum Juda, pro eo quod effuderunt sanguinem justum in terra sua*. Et in hoc loco Judæi gravissimo somno dormiunt : in ultimo tempore, quando non Christum, sed Antichristum suscepturi sunt, vin- C dictam sui, in Ægyptios qui vicini sunt, et in Romanos quos interpretantur Idumæos, spe vanissima confingentes. Ut scilicet quomodo Pharao et omnis ejus exercitus, qui per quadraginlos et triginta annos populum Dei captivum tenuit, in mari **217** Rubro submersus est : sic etiam Romani qui eodem annorum spatio Judæos possessuri sunt, ultione Domini deleantur. Hoc illi spe sibi cassa promittant. Neque enim possunt exponere quare cum in orbe tantæ sint nationes, duæ solum gentes, Ægyptiorum et Idumæorum expetantur ad pœnam ; aut cur pro Idumæis intelligantur Romani, cum eadem licentia mentiendi e diverso possimus asserere, sub Idumæorum vocabulo vel Persas, vel Elamitas, vel D Francos, Alemannos, gentesque alias significari. Nos autem dicamus tempore Dominicæ resurrectionis, vel die judicii (utrumque enim recipimus) et Ægyptum et Idumæam, in eo quod Ægyptus et Idumæa sunt, destruendas. Ægyptus dicitur MESRAIM (מצרים), quod interpretatur ἐκθλίβουσα, id est, sanctos Dei *persequens* et *tribulans* : Idumæa, *terrena*, vel *cruenta*. Quicumque igitur Dei populum persecutus est, et terrenis vacaverit operibus, ac multitudine delictorum quotidie fuderit sanguinem innocentem, eorum scilicet, quos decipit (*Al.* deceperit), erit in perditionem, ut animas quoque martyrum sub altari clamare cognovimus : *Usquequo, Domine sanctus et verus, non judicas et vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra* (*Apoc.* VI, 10) ?

(Vers. 20 seqq.) *Et Judæa in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem : et mundabo sanguinem eorum*, (a) *quos non* **218** *mundaveram, et Dominus commorabitur in Sion*. LXX : *Judæa autem in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem, et requiram sanguinem eorum, inultumque esse non patiar, Et Dominus habitabit in Sion*. Non utique hæc Judæa in æternum habitabitur, quam videmus esse desertam : non ista Jerusalem, cujus ruinas cernimus : sed illa Judæa, cujus filiæ exsultaverunt et lætatæ sunt in omnibus judiciis Domini. Et de quain fine quinquagesimi psalmi legimus : *Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, ut ædificentur muri Jerusalem*. In hac provincia confessionis et gloriæ, et in hac urbe in qua pax Domini cernitur, erit æterna habitatio, non in unam, vel in tres, aut plures generationes, sed in generatione et generationem, hoc est, in duabus generationibus eorum, qui de Judæis et de gentibus crediderunt. Et mundabit Dominus sanguinem omnium peccatorum, quem prius non mundaverat, ut mundet in Evangelio, quos in Lege peccantes immundos reliquerat. Ideo enim conclusit omnia sub peccato, ut omnibus misereatur (*Rom.* XI) ; sive ulciscetur servorum suorum sanguinem, quem in martyrio pro nominis ejus confessione fuderunt. Et Dominus commorabitur in Sion, de qua scriptum est : *Fundamenta ejus in montibus sanctis : diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (*Ps.* LXVIII, 1).

c. 12, Theophrastum quoque Hist. Plant, lib. IV, c. 3. ubi ἄκανθον arborem esse tradit, ex qua δωδεκάπηχυς ὕλη, cæditur, etc.

(a) Ad Vulgatam edition. Victorius, *quem* ; probatque ex ipso Hieronymo inferius : *Et mundabit Dominus sanguinem omnium peccatorum*, QUEM *prius non mandaverat*. Mox quoque, penes LXX, *pro in generatione et generationem*, reponit, *in generationes generationum*, juxta Græcum, εἰς γενεὰς γενεῶν.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM [a]

IN AMOS PROPHETAM

LIBRI TRES

PROLOGUS.

219-220 Amos propheta, qui sequitur Joelem, A et est tertius duodecim prophetarum, non est ipse, quem patrem Isaiæ prophetæ legimus. Ille enim scribitur per primam et ultimam nominis sui litteran ALEPH et SADE, et interpretatur *fortis*, atque *robustus*. Hic vero per AIN et SAMECH, et interpretatur *populus avulsus* : mediæ litteræ MEM et VAU utrique communes sunt. Apud nos autem qui tantam [*Al.* tantum] vocalium litterarum, et *s* (Al. *si*) litteræ, quæ apud Hebræos triplex est, differentiam non habemus, hæc et alia nomina videntur esse communia, quæ apud Hebræos elementorum diversitate, et suis proprietatibus distinguuntur. Hic igitur propheta quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecue, quod sex millibus ad meridianam plagam abest a sancta Bethleem, quæ mundi genuit Salvatorem ; et ultra nullus est viculus, (c) ne agrestes quidem casæ et furnorum similes, quas Afri appellant mapalia. Tanta est eremi vastitas, quæ usque ad mare Rubrum, Persarumque et Æthiopium atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi arido atque arenoso nihil omnino frugum gignitur, cuncta sunt plena pastoribus, ut sterilitatem terræ compensent pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum Amos propheta fuit, imperitus sermone, sed non scientia. Idem enim, qui per omnes prophetas, in eo Spiritus sanctus loquebatur. Unde nos ex Hebræo vertimus.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I.— Vers. 1.) **221** *Verba Amos, qui fuit in pastoralibus de Thecue, quæ vidit super Israel*. Septuaginta autem, nescio quid volentes, interpretati sunt : *Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim in diebus Oziæ regis Juda, et in diebus Jeroboam* ex tertii in hunc prophetam libri Præfatione constat.

(a) Præter laudatos Palatinos codices, uno deinceps utemur Nonantulano, nunc bibliothecæ Sanctæ Crucis in Jerusalem de urbe, qui num. 90 prænotatur, et cujus ætatem ex hac colligimus epigraphe, quæ in prima libri pagella legitur : *De acquisito Domni Anfrit abbat*. Etenim vetus auctor Catalogi Nunantulanorum abbatum, quem pridem Hughellus edidit, ita de illo scribit : *Anfrit annos* XVII (suppl. *sedit*). *Ordinatus anno Domini* DCCCXXI. *Hic fuit religiosus, et Deo devotus vir, et sanctissime vixit. Fecit autem capsam Evangelii totam auream, et pretiosis lapidibus ornatam : fecit calicem grandem argenteum, et patenam, quos mirifice vestivit auro, et ornavit lapidibus. Obiit tertio Idus Martii* (anni scilicet 838). Ejus legationem memorat Eginhardus decennio ante *Halidgarius Cameracensis episcopus, et Ansfridus abbas monasterii Nonantulæ Constantinopolim missi, et a Michaele imperatore honorifice suscepti sunt*. Neque porro hæc ultima laus ejus fuerit, quod colligendis cum aliorum sanctorum Patrum, tum præcipue Hieronymi libris animum adjecit, siquidem eorum ope codicum, quas sane vetustissimos atque emendatos Cisterciensum Romæ bibliotheca servat, nobisque ad utendum perhumaniter obtulit reverendissimus ejusdem monasterii abbas, Bessotius, vix dictu est, quantum Hieronymianis plerisque scriptionibus emendandis profecerimus.

(b) Pammachio isthæc Expositio inscribitur, quod *de Thecue, quos vidit pro Jerusalem*. Sciendumque hunc prophetam, non *pro Jerusalem*, quod in Hebræo penitus non habetur ; sed *super Israel*, id est, B

(c) Fallor, aut *nisi agrestes quædam casæ*, pro *ne agrestes quidem* legendum est. Quid enim, si nullæ prorsus erant, ne agrestes quidem, eas vocat *furnorum similes*, et mapalibus Afrorum comparat ? Ad hæc *si cuncta erant plena pastoribus*; et sterilitatem terræ compensabat pecorum multitudo : igitur erant et antra et caulæ et tuguria, in quibus noctu saltem pastores agerent. Ita equidem opinor, et si quid ingenio dandum est, opem denegantibus mss. libris, ita pro mendosa lectione impressa restitui velim : quando et levis est litterarum immutatio, *nisi*, pro *ne*, et *quædam*, pro *quidem*. Jam vero et Cassiani testimonium adducam Collat. VI, cap. 1 nec ea tantum de causa, quod huic Hieronymiano sit geminum quam ut ab uno alterove mendo purgem : *In Palæstinæ*, inquit, *partibus, juxta Thecue vicum qui Amos prophetam meruit procreare, solitudo vastissima est usque Arabiam, ac mare Mortuum, qua ingressa deficiunt fluenta Jordanis et cineres Sodomorum, amplissima extensione porrecta*. Primum, pro *mari Mortuo*, C rescribendum arbitror, *mare Rubrum*, nam et Hieron. usque ad Rubrum mare protendi eremi vastitatem auctor est, atque e contrario mare Mortuum non ita multum, immo vix supra duodecim millia aberat Thecue. Deinde perperam illa videntur adjecta, *quo ingressa deficiunt fluenta Jordanis et cineres Sodomorum*.

decem tribus quæ appellantur Israel, et erant in Samaria, prophetasse. Quod quidem et Aquila et Symmachus et Theodotio similiter transtulerunt. Primus ergo Osee propheta ad decem tribus quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Joseph et Israel, loquitur, Secundus Joel, ad Jerusalem et duas tribus quæ vocantur Juda et Jerusalem et Jacob, profert vaticinium, (a) nullam omnino Israelis faciens mentionem. Tertius Amos, nequaquam ad Jerusalem quæ regebatur a tribu Juda : sed ad Israel in Samaria prædicat. Quod et de toto volumine ejus probari potest, et maxime ex eo quod scriptum est: *Misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel dicens : Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel* (*Amos.* VII, 10). Et post paululum dixit Amasias ad Amos : *Qui vides, gradere, fuge in terram Juda, et comede ibi panem, et ibi prophetabis, ei in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia sanctificatio regis et domus regni est.* Cui respondit Amos: *Non eram propheta, nec prophetæ filius, sed opilio ruborum mora distringens* : **222** *tulitque me Dominus cum sequequerer gregem, et dixit ad me : Vade, propheta ad populum meum Israel* : non utique ad Judam et Jerusalem, ut male apud Græcos et Latinos habetur, sed ad Israel, id est, decem tribus, quæ ob populi multitudinem, pristinum nomen obtinuerant. In eo autem loco ubi Septuaginta transtulerunt, *in Accarim*, Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit: *in* NOCEDIM (נקדים), quod Aquila vertit ἐν ποιμνιοτρόφοις id est, *in pastoralibus* : Symmachus et quinta editio ἐν τοῖς ποιμέσιν, id est, *in pastosibus.* Et puto propter DALETH et RET litterarum similitudinem hic quoque deceptos, pro NOCEDIM, quasi NOCERIM : et exinde *Accarim* posuisse sermonem, quanquam in principio nominis NUN littera nullam excusationem relinquat erroris. Accarim autem usque in præsentiarum Hebræum esse non legi. Et qui sterilitatem, id est, στείρωσιν interpretatur, magis ACCARON urbem Philistiim, quam Accarim exprimunt, quæ omnino non legitur. Sermones itaque Amos, qui fuit de oppido Thecue ex numero pastorum, quia pastoralis et ipsa est regio, hoc volumine continentur, quos vidit super Israel, non carnis oculis, sed mentis intuitu : quia prophetæ vocabantur videntes: alioquin secundum litteram sermones non videntur, sed audiuntur. Unde et populus videbat vocem Dei, et Moyses tacens loquebatur **223** ad Dominum, quando dicebat ei : *Quid clamas ad me* (*Exod.* XIV, 15)? In novo quoque legimus Testamento : *Quod vidimus, et audivimus* (b) *oculis nostris, et manus nostræ palpaverunt de Verbo vitæ* (*Joan.* I, 1). Verbum enim Dei quod per se invisibile est, videt apostoli, et tractant manibus suis. Quod Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (*Joan.* I, 14). Vidit autem hos sermones.

(a) Hæc *nullam omnino Israelis faciens mentionem*, in nostris mss. non sunt. Duoque ex iisdem paulo post, *regnabatur tribui*, pro *regebatur a tribu.*
(b) Tres mss. alterum interserunt, *vidimus.*

filii Joas regis Israel, ante duos annos terræ motus. Quando apud Assyrios urbesque Ciliciæ regnabat Sardanapalus, de quo insignis orator : *Turpior*, inquit *vitiis, quam nomine.* Et apud Latinos Procas Silvius, cui Amulius, expulso Numitore germano, successit in regnum. Quo interfecto, congregata pastorum et latronum manu, Romulus sui nominis condidit civitatem. Hic est autem Ozias rex Juda, cognomento Azarias, qui indebitum sibi sacerdotium vindicare conatus, lepra percussus in fronte est (III *Paral.* XXVI), quando iram Domini non solum pœna ejus, qui sacrilegus fuit ; sed et terræ motus ostendit, quem Hebræi tunc accidisse commemorant. Jeroboam vero non est filius Nabath, qui peccare fecit Israel (III *Reg.* XII), sed filius Joas filii Joathan (*Al.* Joachaz *et* Joachan), filii Jehu pronepos ejusdem Jehu, sub quo prophetaverunt Osee et Joel et Amos. Igitur interpretatur Osias κράτος Κυρίου, id est, *imperium*, vel *fortitudo Domini.* Jeroboam δικαιωμὸς λαοῦ, id est, *judicatio*, vel *causa populi*, licet quidam per *chi* Græcam litteram legentes, *divisionem populi*, suspicentur. Joas Κυρίου χρόνισμα, id est, *Domini mora*, sive *temporalitas.* Verba itaque Amos, quo tempore populus Israel avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David, clara voce cecinerunt instar clangentis tubæ, quæ interpretatur *Thecue.* Et cecinerunt super Israelem, qui quondam erat rectissimus Dei, id est, εὐθύτατος Θεοῦ. In diebus Oziæ regis Juda in quo propter templum et sancta sanctorum fortitudo Domini permanebat, suoque regebat imperio populum confitentem. Nomen autem Jeroboam qui divisionis populi causa exstiterat, significat Israelem longo tempore in idololatriæ **224** errore mansisse, priusquam captivitas universa concuteret, quæ in duobus annis duplicem ostendit angustiam decem tribuum, ac duarum ; ut agentes, si vellent, pœnitentiam, motum terræ de cætero non sentirent.

Hæc, Pammachi animo meo clarissime, qui ex interpretatione nominis tui, quodam vaticinio futurorum omni arte pugnandi adversum diabolum et contrarias potestates te (c) bellare demonstras, quasi argumentum et ὑπόθεσιν Amos prophetæ longo sermone complexus sum. Illud breviter admonens, explanationem et hujus et Osee et Zachariæ prophetarum, me et aliis quidem sanctis viris, sed præcipue sanctæ et venerabilis memoriæ parenti tuæ Paulæ, dum viveret, promisisse. Nec multum errare in sponsionis fide, si quod matri pollicitus sum, reddam filio. Verum jam tempus est, ut ipsius Prophetæ verba proponens, quid mihi videntur, in singulis edisseram.

(Vers. 2.) *Et dixit : Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam. Et luxerunt speciosa*

(c) Uno verbo Palatini mss. *debellare.* Sonat vero Παμμαχός Græce, quod Hieron. notat, omni pugnandi arte peritum virum.

pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli. LXX : *Et ait : Dominus de Sion effatus est, et de Jerusalem dedit vocem suam, et luxerunt pascua pastorum, et arefactus est vertex Carmeli.* Naturale est, ut omnes artifices suæ artis loquantur exemplis, et unusquisque in quo studio trivit ætatem, illius similitudinem proferat verbi gratia, qui nauta est et gubernator, tristitiam suam comparat tempestati ; damnum, naufragium vocat ; inimicos suos, ventos contrarios appellat. Rursum prosperitatem et lætitiam, auram placidissimam et secundos nominat ventos ; tranquilla maria et æquora, campi similia. E regione miles quidquid dixerit, scutum, gladium, loricam, galeam, lanceam, arcum, sagittam, mortem vulnus, et victoriam sonat. In ore philosophorum semper Socrates et Plato, Xenophon et Theophrastus, Zeno et Aristoteles, Stoici versantur et Peripatetici. Oratores Lysiam et Hyperidem, Periclem et Demosthenem, Gracchos, Catones, Tullios, et Hortensios in cœlum laudibus ferunt. Poetæ, si epici sunt, Homerum atque Virgilium ; si lyrici, Pindarum et **225** Flaccum crebro sermone concelebrant. Cur hæc dicta sunt ? ut scilicet ostendamus etiam Amos prophetam, qui pastor de pastoribus fuit, et pastor non in locis cultis et arboribus ac vineis concitis, aut certe inter silvas et prata virentia, sed in lata eremi vastitate, in qua versatur leonum feritas et interfectio pecorum, artis suæ usum esse sermonibus, ut vocem Domini terribilem atque metuendam, rugitum leonum et fremitum nominaret. Eversionem Israeliticarum urbium, pastorum solitudini [*Al.* sollicitudini] et ariditati montium comparans : *Dominus*, inquit, *de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam.* (a) *Rugiet* Hebraice dicitur JESAG (ישאג) : Pulchreque de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam, ubi erat templum et Dei religio, ut diceret, Deum non in Israel urbibus, id est, in Bethel et Dan, ubi erant aurei vituli, nec in metropoli Samaria et Jezrael, sed in vera religione versari, quæ illo tempore colebatur in Sion et Jerusalem. Quo rugiente de Sion, et dante vocem suam de Jerusalem (de Sion enim egredietur lex (*Isai.* II), et verbum Domini de Jerusalem), omnia pastorum et regum Israel speciosa luxerunt, et exsiccatus est vertex Carmeli, qui quondam lætis pascuis abundabat. Carmelus Græce dicitur et Latine, Hebraice autem appellatur CHERMEL : et sunt duo montes, qui vocantur hoc nomine. Alter in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad Australem plagam. Alter juxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho, mari imminens, in quo Elias propheta flexis genibus pluvias impetravit (I *Reg.* XV). Si ergo de Chermel dicit, in quo habitavit Nabal, magis pastorum gregibus convenit, quia est juxta solitudinem (III *Reg.* 18). Sin autem de illo, qui vicinus est littori, ad reges et superbiam pertinet regum Israel, quos imminente captivitate, instar montium desertorum dicit esse vastandos. Aliter : Cum Dominus de Sion et Jerusalem, de specula Ecclesiæ, quæ super montem sita latere non potest, et in qua visio pacis est, dederit per vetus et novum Instrumentum, et per doctores Ecclesiasticos vocem suam, et quasi clara buccina insonuerit, tunc **226** omnia speciosa pastorum, id est, doctrina hæreticorum, quæ pulchro videbatur sermone composita, et cognitio circumcisionis (hoc enim interpretatur CHERMEL [כרמל] per quam sibi veræ circumcisionis scientiam pollicentur, lugebit atque siccabitur, et populorum millia, quæ propter simplicitatem vocantur greges, subita ariditate marcescent.

(Vers. 3.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum, eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad.* LXX : *Et dixit Dominus : Super tribus impietatibus Damasci et super quatuor non aversabor eos* [Al. *eum*], *pro eo quod secuerunt serris ferreis prægnantes in Galaad.* Pro *tribulis*, quæ Hebraice appellantur ARSOTH (הרצות), et a Theodotione translatæ sunt *rotæ ferreæ*, quæ nos *plaustra ferrea* interpretati sumus, Septuaginta transtulerunt, *serris ferreis.* Est autem genus plaustri, quod rotis subter ferreis atque dentatis volvitur, ut, excussis frumentis, stipulam in areis conterat, et in cibos jumentorum propter fœni sterilitatem paleas comminuat. Rursum ubi in Hebraico habetur BENADAD (בן דד), et unum nomen est, Septuaginta interpretati sunt, *filii Ader*, RES et DALETH elementorum falsi similitudine. In eo quoque loco ubi nos diximus, *de domo voluptatis*, quod Hebraice dicitur MEBBETH EDEN (מבית עדן), et omnes similiter transtulerunt Septuaginta interpretati sunt, *ex viris Charran*, DALETH mediam nominis literam RES arbitrantes, et juxta consuetudinem, suam AIN primæ Hebraicæ litteræ *Chi* (χ) Græcum præponentes. Cyrenem etiam quæ Hebraice dicitur CIRA (קירה), ἐπίκλητον, id est, *vocatum*, vel *nominatum* transtulerunt, propter verbi similitudinem, quia (b) CARAE (קיראה), *vocatio* dici potest, et nomen proprium, appellativum intellexerunt. De causis diversæ translationis breviter diximus : nunc ad sensum eorum quæ dicta sunt transeamus. Primum adversum Damascum, in qua regnabat Azael, sermo Dei dirigitur, qui eo tempore quo Amos prophetabat, graviter urgebat Israël, id est, decem tribus : intantum ut, superato Achab rege Israël in Ramoth Galaad, omnem regionem quæ appellabatur **227** Galaad, et in hæreditatem cesserat dimidiæ tribui Manasse, instar tribularum frumentum in areis triturantium jugularet atque contereret. Quod plenius Elisæus propheta in Regum volumine loquitur, ubi scriptum legimus : *Stelique cum eo, et conturbatus est usque ad suffusionem vultus : flevilque vir Dei. Cui Azael ait : Quare dominus meus flet Et* [Al. *at*] *ille*

(a) In Cistere. ms., *Rugitus.*
(b) Idem ms., *care, et ciru etiam vocatio :* ex qua lectione boni quidpiam excudi posse video LXX legere in Hebraico קרי.

respondit: Quia scio quæ facturus sis filiis Israel mala. Civitates eorum munitas igne succendes, et juvenes eorum interficies gladio, et parvulos elides, et prægnantes divides. Dixitque Azael: Quid sum enim servus tuus canis, ut faciam rem istam magnam? Et ait Elisæus: Ostendit mihi Dominus te regem Syriæ fore (IV *Reg.* VIII, 11 *seqq.*). Quod autem sequitur in propheta.

(Vers. 4.) *Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad. Et conteram vectem Damasci, et disperdam habitatores de campo idoli*, LXX: *Et emittam ignem in domum Azael, et devorabit fundamenta filii Ader, et conteram vectes Damasci, et disperdam habitatores de campo* ὦν: Dat intelligentiam, quod Azael, regnantibus Ozia et Jeroboam, jam in Syria mortuus erat, et ei in regnum successerat filius suus Benadad, a quo omnes postea reges Aram, id est, Syriæ et Damasci, Benadad vocabulum possederunt. Unde pulchre non dixit, mittam ignem in Azael, sed in domum Azael, id est, in domum ejus regiam, cui Benadad filius eo tempore præerat. *Et conteram*, inquit, *vectes Damasci, et disperdam habitatores de campo idoli*. Omnem videlicet Syrorum fortitudinem (*Al.* multitudinem), quæ veluti quondam plaustro et vectibus adversariorum impetus submovebat. Campum autem idoli quod Hebraice dicitur AVEN (אָוֶן), et Septuaginta et Theodotio interpretati sunt ὦν: Symmachus et quinta editio translulerunt, *iniquitatem*: Aquila, ἀνωφελοῦς, id est, *inutilem*, ut ostenderet vana idolorum auxilia, cum populus Damasci, Assyrio veniente, capietur (*Al.* capiatur). Legimus enim quod Theglatphalasar rex Assyrius, interfecto Rasin rege Damasci, de quo et Isaias loquitur, omnem Syriæ populum, qui appellabatur Aram, in Cyrenem translulerit, et ob hanc causam esse nunc dictum (IV *Reg.* 16).

(Vers. 5.) **228** *Tenentem sceptrum de domo voluptatis* (*a*), *et transferetur populus Syriæ Cyrenen, dicit Dominus*. LXX: *Et concidam tribum ex viris Charran, et captivus ducetur populus Syriæ nominatus, dicit Dominus*. Ut subaudiatur, *conteram et disperdam*, et populus Syriæ in fines Ægypti ultimos transferetur. Quodque in principio dicitur: *Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor, non* (Al. *nonne*) *convertam eum*, et secundum Septuaginta, *non* (Al. *nonne*) *aversabor eum*, id est, Damasci populum, sive Aram, id est. Syrum, hunc sensum juxta historiam habere potest: Si semel meum esset populum persecutus, aut secundo, darem veniam: nunc vero cum tertio et quarto crudelis extiterit, ut captivam multitudinem plaustris ferreis tereret: nonne debeo eum plagis corripere? nonne clementiæ meæ vultum aversare ab eo? Juxta tropologiam vero hoc possumus dicere: Primum peccatum est, cogitasse quæ mala sunt. Secundum, cogitationibus acquievisse perversis. Tertium, quod mente decreveris opere complesse. Quartum, post peccatum non agere pœnitentiam, et in suo sibi complacere delicto. Hoc omnes faciunt hæretici, qui non solum cogitant, et faciunt mala, sed doctrina sua quosque simplices decipiunt, et in morem *Damascenorum*, qui interpretantur, *sanguinem bibentes*, eorum quos deceperint, sanguinem bibunt. Super hujuscemodi, inquit, peccatis Dominus: nonne dignum est, ut eos plagis corripiam, et avertam ab eis faciem meam? ut qui veritatem dogmatum meorum non vident, aversione vultus mei tenebris obruantur. Contriverunt enim, sive dissecuerunt in plaustris ferreis prægnantes Galaad. Istæ sunt prægnantes, de quibus Dominus in Evangelio loquitur: *Væ prægnantibus, et nutrientibus in illis diebus* (*Luc.* XXI, 23). Prægnantes sunt animæ credentium, quæ in principio fidei possunt dicere: *A timore tuo, Domine, concepimus et parturivimus* (*Is.* XXVI, 17, 18); et si non fuerint plaustris ac rotis ferreis ac dentatis (de quibus Psalmista dicit: *Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ* (*Ps.* LVI, 5), concisæ atque ferratæ, possunt etiam ea dicere quæ sequuntur: *Et peperimus, spiritum salutis tuæ* (*b*) *faciemus super terram*. Simulque **229** considera quod perfectæ ætatis viros secare non possint; sed eos qui adhuc in utero sunt, vel qui solidum cibum capere nequeunt, et adhuc lacte nutriuntur infantiæ. Istæ autem prægnantes de *Galaad* sunt, quod interpretatur *translatio*, sive *transmigratio testimonii*. Migraverunt enim de Ecclesia in hæresim, et testimonia Dei quæ prius acceperant, ad alienos terminos transtulerunt. Sed mittet Dominus ignem in domum Azael, quam ipsi vocant AZAEL (הזאל), id est, *visionem Dei*: ignem qui ligna in eis stipulamque consumat, et devoret fundamenta filii Ader. Debemus enim et juxta Septuaginta dicere, ne eos frustra proposuisse videamur: *Ader* interpretatur εὐπρεπεία, quem nos *decorem* possumus dicere: eo quod omnis sermo hæreticorum concinnus atque compositus, et habens pulchritudinem eloquentiæ sæcularis, facilius decipiat audientes. Vectes autem Damasci, quasi seræ robustissimæ atque firmissimæ (*Al.* fortissimæ), hi intelligantur, qui instructi sunt arte dialectica, et argumentis philosophorum. Verbi gratia: Ostium vocatur, qui falsum dogma concepit et peperit, ut Arius in Alexandria: vectes ejus et firmissimæ seræ ejus, (*c*) Euticius et Eunomius, qui syllogismis et enthymematibus, immo sophismatibus et pseudomenis atque soritis, quæ ab aliis male inquaquam id reperiri consentaneum Ecclesiasticæ Historiæ. Notum e contrario, Aetium ab Arianis discessisse, quod illi Filium Patri per omnia similem natura dicerent: hic cum ipsam Dei naturam, sive essentiam in eo constitueret, quod ἀγένητος, sive *ingenitus* sit, Filium, quia sit genitus, dissimilis a Patre naturæ esse intulit. Exinde Anomæorum nova hæresis exorta, cujus duæ quasi sectæ, eorum qui

(*a*) Pari consensu tres mss. addunt, *atque luxuriæ*. Infra *ultimos*, pro *ultimus*, restituimus, levioraque alia ex iisdem mss. castigamus.

(*b*) Victorius, *quem fecimus super terram*.

(*c*) Vulgatam lectionem *Euticius*, quam nullo suffragante ms. Martianæus in *Aetius* mutaverat, nos restituimus. Neque vero illud est hominis eruditi, quod opinatur, si *Euticium* retineas, pro *Zetio*, ne-

venta sunt, roborare conantur. Cumque contriti fuerint atque confracti vectes Damasci, disperdet etiam habitatores de campo ὦν, quod interpretatur *labor*, sive *dolor*. Omnes enim hæretici labore nimio ac dolore quærendi ordinem aliquem, et consequentiam hæreseos suæ reperire conati sunt. Et concidam tribum ex viris Charram, quod lingua nostra in *foramina* vertitur. Non enim habent fenestras, per quas ad eos lumen veritatis introcat; sed foramina quædam et occultos meatus, per quos noxia et immunda ingrediantur animantia. Et captivus ducetur Aram, populus excelsus atque sublimis, qui erectus est in superbiam, et sibi cœlestia repromittit, ut **230** capiatur in salutem suam: et juxta Hebraicum in Cyrenen, ubi vocatio Dei est, transferatur.

(Vers. 6 seqq.) *Hæc dicit Dominus: super tribus sceleribus Gazæ, et super quatuor non convertam eum* [Al. *eos*], *eo quod transtulerit* [Vulg. *transtulerint*] *captivitatem perfectam, ut concluderet* [Vulg. *concluderent*] *eam in Idumæa, et mittam ignem in murum Gazæ, et devorabit ædes ejus, et disperdam habitatorem de Azoto, et tenentem sceptrum de Ascalone, et convertam manum meam super Accaron, et peribunt* (*a*) *reliqui Philistinorum, dicit Dominus*. LXX: *Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus Gazæ, et super quatuor non aversabor eos, eo quod captivam duxerunt* [Al. *duxerint*] *captivitatem Salomonis, ut concluderent eam in Idumæam, et emittam ignem super muros Gazæ, et devorabit fundamenta ejus, et disperdam habitatores Azoti, et auferetur tribus de Ascalone, et inferam manum meam in Accaronem* [Al. *post Accaron*], *et peribunt reliqui alienigenarum, dicit Dominus*. In tertia et quarta generatione peccata patrum se Dominus comminatur in Lege filiis redditurum: non in æqualitate judicii, ut alii peccent, et alii puniantur, sed magnitudine clementiæ, dum semper exspectat pœnitentiam: et quod in prima generatione delinquitur, non prius corripit et emendat, nisi tertia et quarta generatio venerit. Tale quid et Paulus apostolus loquitur ad Romanos: *An divitias bonitatis ejus et sustentationis et patientiæ contemnis; ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit: Secundum duritiam autem tuam et cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua* [Al. *ejus*] (*Rom.* II, 4 *seqq.*). Quod ergo dicit, hoc est: Exspectavi multo tempore ut agerent pœnitentiam, et ideo nolui [*Al.* volui] punire peccantes, ut aliquando conversi reciperent sanitatem. Verum quia tertio et quarto eadem faciunt, cogor mutare sententiam, et plagis corrigere delinquentes. Videamus autem quid Philistiim, et urbes ejus peccaverint, quos Septuaginta semper alienigenas transtulerunt; ubicumque enim in veteri **231** Testamento ἀλλοφύλους, id est, *alienigenas* legerimus, non commune nomen omnium externarum gentium, sed proprie Philistiim, qui nunc Palæstini vocantur, accipiendi sunt. Quid fecit. Gaza, ut ad iracundiam atque vindictam Dominum provocaret? Transtulit captivitatem perfectam populi Judæorum, et conclusit eam in Idumæa, ut Idumæis venderet, quos ceperat ex Judæis. Pro *captivitate perfecta*, Septuaginta *captivitatem Salomonis* interpretati sunt: verbum Hebraicum (*b*) SALMA (שלמה), quod significat *perfectam* atque *completam*, nomen *Salomonis* æstimantes. Denique Aquila ἀπηρτισμένην transtulit, et ἀναπεπληρωμένην: Symmachus et Theodotio, τελείαν, quod non *Salomonem*, sed *perfectam* significat atque *completam*: ut nullus remanserit captivorum, qui non sit traditus Idumæis. Unde ignem se in Gazæ muros et ædes, sive fundamenta dicit esse missurum, qui universa devoret et absorbeat. Et quia Palæstinorum quinque legimus civitates, quæ propter arcæ injuriam percussæ sunt plagis, post Gazam transit ad Azotum (I *Reg.* V), quæ appellatur ESDOD (אשדוד), et rursus ad Ascalonem, et voce terribili comminatur habitatores se Azoti perditurum, et tenentem sceptrum de Ascalone, regiam videlicet potestatem, sive tribum Ascalonis, ut nullus ibi remaneat, ne ultimæ quidem ætatis homines, qui trementes artus baculo regente sustentent. Rursumque transfert manum suam, ut percutiat Accaron. Et quatuor enumeratis urbibus, reliquas Philistiim civitates uno sermone comprehendit. *Et peribunt reliqui Philistiim*: quos aut Geth civitatem, aut omnes vicos qui supradictis urbibus subjacent, debemus accipere. Secundum tropologiam sic nobis exponendam videtur: Gaza quæ Hebraice dicitur AZA (עזה), sonat *fortitudinem* vel *imperium*: Salomon, *pacificum*: Idumæus, *sanguinarium*, atque *terrenum*: Azotus, id est, Esdod, *ignem uberis*, sive *patrui*: licet quidam *dor*, pro *dod* male legentes, *ignem generationis* putent: Ascalon interpretatur *ignis homicida*, sive *appensa* et *ponderata*: Accaron, στείρωσις, id est, *sterilitas*, et ἐκρίζωσις [Al. ἐκρίζωσις], quod interpretatur *eradicatio*. **232** Igitur Gaza quæ sibi fortitudinem scientiæ suæ et imperium repromittit, accusatur in eo quod captivos de familia Salomonis concluserit in Idumæa. Hos ego arbitror Judæorum magistros, et omnes qui occidentem sequuntur litteram, noluntque recipere spiritum vivificantem; sed quæcumque interpretantur et sapiunt, volunt esse terrena, nec audiunt cum discipulis parobolas Dominum disserentem, et dicentem eis: *Qui habet aures audiendi, audiat* (*Mat.* XI, 15): præsertim cum Apostolus manifestam historiam in duobus intelligat Testamentis (*Gal.* IV). Unum (*c*) super montem Sina, quæ est Agar, et servit cum filiis suis: alterum super Jerusalem libera, quæ est mater nostra. Ignem

ab Eutychio, et qui ab Eunomio appellati sunt. Vide hac de re Socratem lib. V, c. 24, et Sozomenum l. VI, c. 26.

(*a*) Maluit Victorius, *reliquiæ Philistinorum, dicit Dominus Deus*, quod postremum verbum Brixianorum quoque codicum auctoritate suppletur.

(*b*) Quidam mss., *Sadama*; alii *Salomo*.

(*c*) Cisterciens. cum Palatin. mss., *Uno super montem Sina, quæ est Agar, et servi cum filiis suis: altera super*, etc.

igitur se in muros Gazæ, et omnia ejus dicit argumenta missurum, quibus sua mendacia circumdare nititur et tueri. Cumque ignem in muros miserit, devorabuntur ædes, sive fundamenta illius, quidquid firmum habere poterit [*Al.* potuerit], et dialectica arte constructum. De Azoto quoque, quæ et ipsa alienigenarum est, auferet habitatorem : cujus, quia litteram sequitur, ubera non lacte, sed igne sunt plena: et quæ mentitur ignem habere se patrui, (*a*) ejus universa generatio ignibus deputanda est. (*Osee* IX, 14). Et tollet sceptrum, sive tribum de Ascalone, ubi ignis homicida est. Sicut enim ignis Domini salvos faciet eos, quorum corda penetravit : sic ignis iste qui de cœlo decidit, quasi fulgur, qui succendit diaboli sagittas, quoscumque afflaverit, interficiet. Transferet quoque manum suam super Accaron, ubi sterilitas et eradicatio est. Quicumque enim spiritualem non receperit intelligentiam, audiet per Osee : *Da eis, Domine. Quid dabit eis? Da eis vulvam sterilem, et ubera arentia.* Et ut omnia semel uno sermone comprehenderet, perditurum se esse dicit omnes reliquias Philistiim, vel Geth civitatem, in qua torcular diaboli est, vel omnes reliquos Philistiim, qui interpretantur *cadentes poculo*. Cum enim inebriati fuerint, corruent, et in suo vomitu volutabuntur.

(Vers, 9, 10.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Tyri, et super quatuor non convertam eum, eo quod concluserint captivitatem perfectam in Idumæa, et non sint recordati* **233** *fœderis fratrum, et immittam ignem in murum Tyri, et devorabit ædes ejus.* LXX*: Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus Tyri et super quatuor non aversabor eam* (*b*), *pro eo quod concluserunt captivitatem Salomonis in Idumæa, et non sunt recordati testamenti fratrum. Et emittam ignem super muros Tyri, et devorabit fundamenta ejus.* Easdem (*c*) tres et quatuor impietates sive scelera quæ imputaverat Damasco, Gazæ, et Azoto, et Ascaloni, et Accaroni, et reliquis urbibus Philistiim, etiam Tyro ingerit, et exprobrat quare concluserit captivitatem consummatam atque perfectam in Idumæa, de quibus supra diximus : *Et non sunt* [Al. *sint*] *recordati fœderis fratrum suorum.* Quærimus quomodo Tyrii fratres sint Judæorum? Fratres hic amicos vocat et necessitudine copulatos, eo quod Hiram princeps Tyri cum David et Salomone habuerit amicitias, intantum ut et ille in ædificationem Templi atque palatii, ligna cedrina ratibus Joppen usque perduceret : et hi frumentum et oleum Tyriis largirentur, et viginti urbes in Basan ei [*Al.* eis] dono darent : quas ille quia graminis plenæ erant, suscipere noluit (III *Reg.* V, II *Paral.* II). Ignem igitur in muros ejus se missurum esse dicit, et devoraturum ædes vel fundamenta ejus, quod Ezechiel propheta in visione Tyri, Nabuchodonosor regem Chaldæorum fecisse commemorat, ubi ait : *Cir-*

A *cumdabit te munitionibus, et comportabit aggerem in gyro* (*Ezech.* XXIX, 6). Et rursum : *Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversum Tyrum. Omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus, et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus super Tyrum pro servitute, qua servivit mihi adversum eam* (*Ibid.*, XXIX, 18) : eo quod aggerem ad capiendam Tyrum, quæ fuit prius insula, illius comportarit exercitus. Quod et Alexandrum Macedonem fecisse narrat historia, ut ex insula peninsulam faceret, quam Græci vocant χεῤῥόνησον [Al. χερσόνησον]. Tyrus interpretatur *tribulatio*, sive *coangustans* : omnisque doctrina perversa capere nititur veritatem, et concludere eam in terrenis sensibus, et non recordabatur fœderis fratrum suorum, quod de B littera debeamus ascendere ad **234** spiritum, de terrenis ad cœlestia : præceptumque sit nobis describere sacram Scripturam in corde nostro tripliciter. Mittet autem Deus ignem in omnes munitiones Tyri, qui non solum muros, sed et fundamenta illius devorabit. De captivitate Salomonis, pro quo in Hebraico habetur, *cousummata* atque *perfecta*, supra diximus.

(Vers. 11 seqq.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Edom et super quatuor non convertam eum : eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit misericordiam ejus, et tenuerit furorem suum, et indignationem suam servaverit usque in finem : mittam ignem in Themam, et devorabit ædes Bosræ.* LXX*: Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus Idumææ et super quatuor non aversabor eos, eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit vulvam super* C *terram, et rapuit in testimonium horrorem suum, et impetum suum custodivit in æternum : et emittam ignem in Themam, et devorabit fundamenta murorum ejus.* Edom ipse est qui et Esau, ob coctionem rufæ lentis ita appellatus, cujus edulio primogenita perdidit : hic alio nomine appellatur Seir, *pilosus* et *hispidus*. Unde montes Idumæorum vocantur montes Seir, et ab Edom Græco sermone Idumæa dicitur. Iste persecutus est in gladio fratrem suum, filios videlicet Jacob, de quibus in benedictionibus Isaac, quibus benedicit primum Jacob, et postea Esau, plenius scriptum est : ut odium fratrum servaretur in posteris, et gens Idumæa intantum persequeretur fratres suos, ut (*d*) egredientibus de Ægypto ne transitum quidem in terram sanctam concederet; et non solum in gladio D persecutus est fratrem suum; sed violavit misericordiam, sive vulvam ejus, vel ut apertius interpretatus est Symmachus, *viscera propria* : ut oblivisceretur germanitatis, et obduraret viscera misericordiæ, fratremque se esse nesciret, et contemneret vulvam Rebeccæ, quæ uno partu geminos edidisset infantes. Quodque sequitur : *Et tenuit ultra furorem suum, et indignationem suam servavit usque in finem*, odium

(*a*) Tres mss., *vel cujus universa generatio.*

(*b*) Hæc ms. Cisterciensis lectio, quam reposuimus, Græco quoque textui, οὐκ ὑποστραφήσομαι αὐτὴν, ἀνθ' ὧν, etc., conformis est. Antea legebatur, *non aversabor eos, eo quod*, etc.

(*c*) Deerat penes Martian., *tres.*

(*d*) Martian. *egrediendi*, et pejus paulo post, *vulnam ejus, ut apertius*, etc., absque interjecto *vel* quod mss. nostri, et Victor. supplent.

monstrat antiquum, quod numquam sibi pace **235** juncti sunt [*Al.* conjuncti sint]. Unde pœnam pro sceleribus comminatur, et dixit : *Mittam ignem in Theman*, quæ Idumæorum regio est, et vergit ad Australem partem, quod interpretatur *Theman* : quæ provincia non solum Theman, sed et Daron et Nageb dicitur, eo quod Eurum et Austrum Africumque respiciat. Quodque dicit : *Devorabit ædes Bosræ*, non ut quidam putant, alteram civitatem, sed Idumæam, ὀχυρωμένην et [*forte* id est] *munitam* significat, juxta illud quod in Isaia legimus : *Quis est, iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra : iste* [Al. *sic*] *formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ* (*Isai.* LXIII, 2)? Quidquid de Esau et Jacob diximus, referamus ad Judæos et populum Christianum. Illi enim terreni et sanguinarii persecuti sunt fratrem (*a*) Jacob, qui eos supplantavit, et abstulit primogenita eorum, et persecuti sunt in gladio, ita ut substantias possessionesque credentium publicarent, quod in Actibus apostolorum legimus (*Act.* II, 4) : et violaverunt misericordiam ac jura naturæ, oblitique sunt matris suæ Rebeccæ, quæ interpretatur *patientia*, et simul eos generavit in Christo : antiquumque furorem et iracundiam tenentes, usque hodie in synagogis suis sub nomine Nazarenorum blasphemant populum christianum : et dummodo nos interficiant, volunt igne comburi. Sed Dominus mittet ignem in Theman, in deserta siccaque Judææ (quæ nequaquam irrigantur imbribus prophetarum), et devorabit omnes munitiones eorum, sive fundamenta murorum ejus, ut omni sensu litteræ concidente, superædificetur Ecclesia Christi Domini fundamentis. Pro misericordia, Septuaginta *vulvam* transtulerunt. Et pro furore, *horrorem* : et pro indignatione, *impetum*, ducti ambiguitate verborum : quia REHEM (רחם), et *vulvam* et *misericordiam* : APHPHO (אפי), et *furorem ejus*, et *horrorem suum* significat : EBRATH (עברת) vero et *indignatio* et *impetus dicitur*. Porro ARMANOTH (ארמנות), quas nos *ædes* interpretati sumus, Aquila et Symmachus βάρεις (*b*), id est, *domos* ; Theodotio, *habitatores* transtulit : soli Septuaginta et hic et supra, *fundamenta* dixerunt.

(Vers. 14, 15.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus* **236** *filiorum Ammon et super quatuor non convertam eum : eo quod desecuerit prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum ; et succendam ignem in muro Rabbæ, et devorabit ædes ejus in ululatu in die belli, et in turbine in die commotionis : et ibit Melchom in captivitatem, ipse et principes ejus simul, dicit Dominus.* LXX : *Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus filiorum Ammon et super quatuor non aversabor eos, eo quod desecuerit prægnantes Galaaditarum, ut dilataret terminos suos : et succendam ignem super*

A *muros Rabba, et devorabit fundamenta cum clamore in die belli, et commovebitur in die consummationis suæ : et ibunt reges in captivitatem,* ÷ *sacerdotes eorum : et principes eorum simul, dicit Dominus.* Filios Ammon qui de Lot stirpe generati sunt, et habitant in Arabia, ubi nunc est Philadelphia, corripit sermo divinus : quare sub Saulo rege Judææ Naas Ammonites, princeps eorum, vastaverit Jabes Galaad, et desecuerit prægnantes ejus, ut dilataret terminos suos, et omnem Galaaditin suo imperio subjugaret (I *Reg.* XI). Unde comminatur succensurum se ignem in muros Rabba, quæ fuit metropolis Ammonitarum, ut devorentur ædes illius in clamore et in ululatu vincentis exercitus : in die commotionis et turbinis, quando captivi ejus, Nabuchodonosor vincente, du- B centur : et idolum Ammonitarum, quod vocatur Melchom, id est, *rex eorum*, feretur in Assyrios : et principes ejus, id est, sacerdotes ejus pariter abducentur. *Sacerdotes* in Hebræo non habetur, sed principes. Addiderunt itaque Septuaginta *sacerdotes*, ut si velis scire qui scint illi principes, audias sacerdotes. Inter crudelitatem autem Damasci et filiorum Ammon hoc interest, quod illi contriverunt in plaustris ferreis Galaad, sive in serris ferreis prægnantes Galaad (*c*) : isti autem dissecuerunt prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum. In Damascenis, qui bibunt sanguinem, accipiuntur hæretici, qui non solum populum Dei ab Ecclesia (*d*) deripuerunt, sed et contriverunt eum, et commolierunt ferreis dentibus, de quibus scriptum est : *Quid devorant plebem meam, sicut escam panis* (*Ps.* LII, 5)? **237** In C filiis Ammon, qui interpretatur *populus mæroris*, vel *populus meus*, schismaticos accipimus, qui separant quidem deceptam multitudinem ab Ecclesia Dei, et rudes animas, quæ nuper Christi concepere sermonem, abrumpunt et dividunt : tamen hoc non faciunt crudelitate, qua hæretici deceptos quosque trucidant, sed in eadem regula fidei permanentes, dilatare cupiunt terminos suos, et nomen gloriæ in posteros mittere. Itaque Dominus comminatur se muros Rabbæ, id est, multitudinis, in die ululatus et belli, commotionis et turbinis incensurum, et regem eorum, auctorem schismatis ire captivum, et principes Ecclesiæ jugo colla submittere.

(Cap. II. — Vers. 1 seqq.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Moab : et super quatuor non* D *convertam eum : eo quod incenderit ossa regis Idumææ usque ad* [Al. *in*] *cinerem. Et mittam ignem in Moab, et devorabit ædes Carioth : et morietur in sonitu Moab in clangore tubæ : et disperdam judicem* [Al. *de*] *in medio ejus, et omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus.* LXX : *Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus Moab et super quatuor*

(*a*) Pro *Jacob*, Palatini mss. *suum* legunt, Victorius utrumque retinuit. Levia id genus alia prætermus.

(*b*) Recole quæ supra observamus in Osee VIII, col. 9.

(*c*) Turpi errore ob ejusdem vocis *Galaad* occursum in Martian. editione, prætermissa est hæc maxime necessaria ad Ammonitarum differentiam notandam pericope : *isti autem dissecuerunt prægnantes Galaad.*

(*d*) Legendum est, ait Victorius, *diruperunt*, ut aliquot Brixiæ codd. legunt : qua vox magis pertinet ad scissuram et sectionem, de qua in propheta scribitur.

non aversabor eos [Al. *eum*]: *pro eo quod incenderit ossa regis Idumææ in cinerem : et emittam ignem in Moab, et devorabit fundamenta civitatum ejus, et morietur in infirmitate Moab cum clamore, et cum voce tubæ : et disperdam judicem ex ea, et omnes principes ejus interficiam* (a), *dicit Dominus*. Non solum filii Ammon, sed et Moab de Lot semine procreatus est, qui fratris Abraham filius fuit. Et ut ostendat se Deus omnium Dominum, et cunctas animas ad suum, qui earum conditor est, imperium pertinere, regis quoque Idumæorum injuriam vindicat, immo scelus quod in eum a Moabitis perpetratum est, ut ossa ejus usque ad cinerem concremarent, et sævitiam suam et rabiem nec in morte finirent. Tradunt Hebræi, ossa, regis Idumææ jam sepulti, qui cum Joram rege Israel et Josaphat rege Juda ascenderat adversum Moab, in ultionem doloris a Moabitis postea convulsa atque succensa (IV *Reg.* III). Ob hanc ergo, inquiunt, causam Deus missurum esse se dicit ignem in Moab. vel metropolim Moabitarum, a qua tota est appellata **238** provincia, vel universam provinciam, ut devoret [*Al.* devoraret] ædes Carioth, quod nomen est civitatis : licet Septuaginta *urbium ejus* interpretati sint, id est Moab : perituruque in sonitu et in ululatu vincentis exercitus : quorum Hebraice alterum dicitur SAON (שאון), alterum (b) THERUA (תרועה) : et in clangore tubæ sive buccinæ, hoc enim SOPHAR (שופר) significat. Cum que perierit Moab ; vanum erit principum judicumque consilium, urbibus pariter ducibusque subversis. Quomodo autem non oportet transferre captivitatem perfectam, sive Salomonis, et concludere eam in Idumæa, ut de excelsis atque cœlestibus humiles faciat atque terrenos, quod Gaza et Tyrus fecisse memorantur : sic ossa regis Idumææ comburere non debemus, et in cinerem favillamque dissolvere. Judæi transferunt intelligentiam spiritalem incarnes Idumæas : sensumque regium, qui versatur in littera, et est solidissimus atque firmissimus, genealogiis quibusdam et traditionibus superfluis enervant atque comminuunt, et in pulverem redigunt ; et non solum illi hoc faciunt, sed omnes hæretici, qui volunt in modum humanæ similitudinis sedere Deum in solio excelso et elevato, et pedes ponere super terram, ne scilicet pendeant : habere nasum, quo odoretur odorem bonæ fragrantiæ : oculos, quibus videat : manus, per quas operetur : pedes, per quos ambulet : aures quibus audiat : os, quo loquatur : dentes, quibus cibos conterat. Qui legit introiisse Judam ad Thamar meretricem et ex ea duos filios procreasse (*Genes.* XXXVIII) : si turpitudinem sequatur litteræ, et non ascendat ad decorem intelligentiæ spiritalis, comburet [*Al.* comburit] ossa regis Idumææ. Qui putat Osee accepisse uxorem fornicariam (*Osee* I), et nihil plus sentit in dicto, quam verbis simplicibus continetur, ossa comburet regis Idumææ. Et idcirco mittet Dominus ignem in Moab, qui interpretatur *ex patre*, eo quod natus quidem sit ex Deo, sed eum reliquerit. Et devorabit civitates, sive oppida ejus, quod interpretatur *Carioth*. Unde et Cariathiarim in linguam nostram vertitur, *villa silvarum*. Et non aliter morietur Moab, nisi in clamore, et sonitu, et ululatu, et clangore buccinæ, **239** ut excelsis sensibus opprimantur, quæ in sanctis libris clangoribus buccinæ comparantur. Tunc et judices et principes, et omnes qui præsunt terrenis operibus, destruit sermo divinus, et præcipit Ecclesiæ doctoribus : *In montem excelsum ascende qui evangelizas Sion, exalta vocem tuam qui prædicas Jerusalem* (*Isai.* XL, 9).

(Vers. 4, 5.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Juda, et super quatuor non convertam eum : eo quod abjecerit legem Domini, et mandata ejus non custodierit : deceperunt enim eos idola sua post quæ abierant patres eorum, et mittam ignem in Juda, et devorabit ædes Jerusalem*. LXX : *Hæc dicit Dominus ; Super tribus impietatibus filiorum Juda, et super quatuor non aversabor eos : quia repulerunt legem Domini, et præcepta illius non custodierunt, et decepti sunt in vanitatibus suis,* (c) *quas secuti sunt patres eorum : et emittam ignem in Juda, et devorabit fundamenta Jerusalem*. Cæteris supradictis urbibus, gentibusque Damasco et Azoto, Ascaloni, Gazæ, Ascaron, et reliquis oppidis Palæstinorum, Tyro quoque et Idumææ, et filiis Ammon et Moab non exprobat quod legem Dei abjecerint, et illius mandata contempserint; non enim habuerunt scriptam legem, sed naturalem. Unde dicit eos violasse viscera propria et viscera misericordiæ, et contrivisse in plaustris ferreis præguantes Galaad, et transtulisse captivitatem Salomonis, sive perfectam, et conclusisse in Idumæa, nec esse recordatos fœderis patrum suorum, et persecutos esse in gladio fratrem suum : et in tantam non dico crudelitatem, sed rabiem prorupisse, ut incenderent ossa regis Idumææ, et non paterentur mortem esse omnium extremum malorum. Judas autem, in quo illo tempore, quo hæc dicebantur, erat Dei religio et templum et cæremoniæ, qui acceperat legem, et præcepta, et judicia, et testimonia, atque mandata (super quorum differentia in decimo octavo psalmo, et in centesimo decimo octavo plenius disputatur), increpatur a Domino atque convincitur, et digna supplicia recepturus est, quare abjecerit legem ejus, et mandata illius **240** non custodierit. Quæ quia abjecit atque contempsit, ordine et via deceperunt eum idola sua. Non enim poterat ante ab idolis decipi, nisi legem Domini repulisset, et mandata illius non fecisset. Hæc sunt idola post quæ abierunt patres eorum in Ægypto, Ægyptii bovis simulacra fingentes, et adorantes Beelphegor, et colentes Astaroth et Baalim. Unde Dominus comminatur etiam in Judam se ignem esse missurum,

(a) Addit Cistersiens. ms. *cum eo*, quæ verba in plerisque etiam Græcis codd. reperiuntur.

(b) Duo mss., *Thruah* et *Suphar*.

(c) Itum Cisterc. ms. hic supplet, *quas fecerunt, et quas*, etc., quæ quidem et in Græcis plerisque codicibus verba sunt, ἃ ἐποίησαν ; desunt vero in Aldino.

qui devoret ædes, et fundamenta Jerusalem : non illius in qua pacis visio commoratur, sed earum quæ sub nomine Jerusalem in diversis urbibus surrexerunt. Quidquid de Juda diximus, refertur ad Ecclesiam, in qua est vera confessio, et pax Domini, et visio veritatis. Et ideo [*Al.* in eo] arguitur, quod legem Dei contempserit, et ejus mandata non fecerit et unusquisque adorans vitia sua atque peccata, Deum cœperit habere a quo victus est, dicente Petro apostolo : *A qua enim quis superatur, hujus et servus est* (II *Petr.* II, 19). Avarus aurum, gulosus ventrem, libidinosus penem et Beelphegor colit : lasciva mulier, quæ cum sit in deliciis vivens, mortua est, adorat venerias voluptates. Unde mittet Dominus ignem in Juda, et devorabit ædes pessimas, et fundamenta vitiosa, quæ Jerusalem gloriam perdiderunt ; simulque discimus Creatorem omnium, non solum Judæ et Israel, sed universarum gentium habere curam, et juxta Apostolum, eos qui sine lege peccaverunt, perire sine lege, et qui in lege commisere delicta, lege Domini judicari (*Rom.* II).

(Vers. 6 seqq.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eum : pro eo quod vendiderit argento* [Vulg. *pro argento*] *justum et pauperem pro calciamentis, qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum et viam humilium* (a) *declinant, et filius et pater ejus introierunt* (Vulg. *abierunt*) *ad puellam, ut polluerent nomen sanctum meum, et super vestimentis pigneratis accubuere juxta omne altare, et vinum damnatorem bibebant in domo Dei sui*. LXX : *Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus Israel, et super quatuor non aversabor eos* (Al. *eum*) : *pro eo quod vendideril argento justum, et pauperem propter calciamenta, quæ calcant super pulverem* **241** *terræ : et* (b) *pugno percutiebant capita pauperum, et viam humilium declinabant, et filius et pater ejus ingrediebantur ad eamdem puellam, ut contaminarent nomen Dei sui : et vestimenta sua alligantes funibus, faciebant umbracula juxta altare, et vinum de calumniis bibebant in domo Dei sui*. Idcirco ponit novissimum Israel, id est, decem tribus, quoniam prope omnia quæ sequuntur, ad ipsum scripta pradiximus, ut sub uno textu sermo propheticus libri ordinem contineret. Primum ergo eorum scelus est, sive impietas, in tribus criminibus enumerata, vel quatuor, quod propter pecuniam hominem vendiderint, et hominem justum, qui in eo admirabilior est, quod nec paupertate superatus est, ut iniquum aliquid faceret : et si quidem pauperem justum famis necessitate compulsi pretio vendidissent, esset aliqua sceleris excusatio : nunc autem pro re vilissima, calciamentis, quibus pulverem calcant et fimum, pretiosam animam hominis vendiderunt. Isti, juxta Septuaginta, percutiunt in capite pauperem : secundum Hebraicum, conterunt super pulverem terræ capita pauperum, et in tantam elevantur superbiam, ut nolint cum hominibus ambulare. Et ne parvum videretur hoc facinus, filius et pater ad unam ingressi sunt puellam, ut nomen Dei sanctum violarent. Quidquid ergo fit turpiter, ad Dei refertur injuriam qui dicit : *Per vos nomen meum blasphematur in gentibus* (II *Pet.* II, 2). Hoc est quod et Apostolus scribit ad Corinthios : *Omnino auditur in vobis fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes quidem, ita ut uxorem patris habeat aliquis. Et vos inflati estis, et non potius luxistis, ut tolleretur de medio vestrum qui hoc opus fecit* (II *Cor.* V 1, 2). Crebro evenit, ut pater filii sui uxorem, (c) socer polluat nurum, quod in Lege utrumque prohibetur : *Turpitudinem patris tui non revelabis, et turpitudinem nurus tuæ non discooperies* (*Levit* XVIII, 7). Habet itaque et littera utilitatem maximam si servetur. Et quia omne flagitium, si terminum pudoris excesserit, crimina auget criminibus, et semper ad deteriora procedit, etiam super vestimentis pigneratis [*Al.* oppigneratis] **242** accubuere decem tribus juxta omne altare, quod ita interpretantur Hebræi : Super vestimentis eorum, qui ad idola ire nolebant, et quæ vi extorserant epulantes in idolio, accubabat. Secundum Septuaginta autem tantus erat contemptus in Deum, ut vestimenta sua in quibus dormiunt, vel in quibus fornicantur, juxta altare funibus extenderent, et facerent παραπετάσματα, id est *velamina*, quo fornicantes in Templo nullus aspicere posset : et ebrietati et libidini servientes etiam ipsum vinum quod bibelant, non de proprio labore, sed calumniis emerent : et hoc faciebant in fano dei sui, ut quos putabant deos, turpitudine ac stupris polluerent. Hæc loquuntur, et sic edisserunt. qui simplicem sequuntur historiam. Nos autem, qui in Osee docuimus, sub nomine Israelis, et Samariæ, et Ephraim, et filiorum Joseph (de qua tribu fuit Jeroboam, qui a regno David et Jerusalem, et templo Dei populum segregavit [III *Reg.* XII]), hæreticos significari : etiam nunc post Judam et Jerusalem, quæ interpretatur Ecclesia, intelligamus ad hæreticos sermonem dirigi propheticum, qui vendunt virum sanctum justumque. sed pauperem, pro pecunia. Vir pauper et justus, ille est ecclesiasticus, qui non habet scientiam Scripturarum, sed simplicitate contentus, facit mandata, quæ jussa sunt, de quo scriptum est : *Pauper*

(a) Quod Victor. ad Vulgatæ dumtaxat exemplum, ut idem servaretur tempus, rescripsit, *declinant*, pro *declinabant*, nunc ex Hieronymianis quoque mss. asserimus : in quorum uno Cisterc, paulo post, *violarent*, cum Vulgata legitur pro *polluerent*.

(b) Vocem, *pugno*. Cisterc. ms. non agnoscit ; in Græco tamen est ἐκονδύλιζον : quod est, *pugnis verberabant*.

(c) Interserunt, quibus utimur, mss., *id est*, qua quidem suffecta vocula, sensus utcumque constat. Verum quod subdit, utrumque in Lege prohiberi, sive ut iisdem est mss. *quorum in Lege utrumque prohibetur*, idque reipsa præfert Levitici locus, pro diversis accipi debere, manifesto liquet, cum tamen econtrario hic unum atque idem sit, si pater filii sui uxorem, et socer polluat nurum. Quamobrem facile assentiar Victorio corrigenti, *ut filius patris sui uxorem, socer*, etc.

non sustinet comminationen (*Prov.* XIII,8). Et ad Galatas : *Tantum ut pauperum memores essemus* (*Gal.* II, 10). Hæc omnes hæretici pro divitiis faciunt, et pro calciamientis, quibus calcant pulverem terræ : quia enim non possunt nudis pedibus stare super terram sanctam (in qua stetit Moyses, et Jesus filius Nave (*Exod.* III ; *Jos.* V) : unde apostoli nudis pedibus jubentur incedere (*Luc.* X), ne quid mortis habeant et pellium, quæ referuntur ad carnes), ideo percutiunt in capite pauperes. Et Salvator discipulis præcepit, ut si forte, quoniam adhuc versabantur in terra, mortale quid in eorum operibus adhæsisset, excuterent pulverem de pedibus suis (*Mat.* X, *Marc.* V). Percutiunt autem hæretici capita pauperum, quamquam hoc in Hebraico **243** non legitur [*Al.* legatur] : qui viam humilium declinaverunt. Via humilium illa est, quæ dicit : *Ego sum via, vita et veritas* (*Joan.* XIV, 6), quæ nos provocat, ut ambulemus per eam, et dicit : *Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (*Matth.* XI, 28). Omnes autem hæreticorum principes intumescunt superbia, de quibus et Apostolus loquitur : *Ne inflatus incidat in judicium diaboli* (I *Tim.* III, 6), qui dicit : *In cœlum ascendam, super sidera cœli ponam nidum meum ; ero similis Altissimo* (*Isai.* XIV). Unde et superbis hæreticis Deus resistit : humilibus autem Ecclesiasticis dat gratiam (*Jacob.* V) Filius quoque et pater introierunt ad unam puellam ut violarent atque polluerent nomen sanctum Dei. Patrem nostrum esse populum Judæorum, sæpe legimus, dicente Paulo : *Nolo vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari* (I *Cor.* X, 1, 2). Et in alio loco *Interroga patres tuos, et annuntiabant tibi : seniores tuos, et dicent tibi* (*Deut.* XXXII, 7). Et rursum : *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (*Ps.* XLIV, 17). Unde et Ecclesia gentium loquitur : *Filii matris meæ pugnaverunt contra me* (*Cant.* I, 5). Nos ergo filii sumus et pater populus Judæorum. Peccamus et scelus committimus, quando ad observationem sabbati : circumcisionis injuriam, cæremonias legis abolitæ cum parente nostro ingredimur, quibus dicit Apostolus : *Ecce ego Paulus dico vobis : quia si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest* (*Galat.* V, 2, 4). Et iterum : *Qui in lege justificantur, a gratia excideruut.* Qui ita ingreditur Ecclesiam, ut legem servet in Evangelio, iste cum patre ingreditur ad puellam, et committit stuprum, et violat nomen Domini. Unde qui dicunt non nocere Judæis post adventum Christi, si ita credant in Dominum, ut Legis quoque præcepta custodiant, patrem et filium una fornicatione contaminant. Sed et vestimenta sua ligantes funibus, velamina faciunt juxta altare, prætendentes fidem Christi. Quotquot enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt (Galat. III), et vestimenta sua, quæ peccatorum funibus ligaverunt opponunt oculis videntium, ne eorum cernantur flagitia ; ut qui altare respicit, stuprum non suspicetur. Hoc faciunt omnes hæretici sub Christiano nomine fornicantes, et erroribus suis atque mendaciis **244** obtendentes testimonia Scripturarum. Unde et apostoli vestimentis suis straverunt pullum asinæ, ut mollius sederet Dominus (*Mat.* XXI), et ex Lege ac Prophetis stratam calcaret viam. Econtrario hæretici non substernunt vestigiis Salvatoris vestimenta sua ; sed ligant ea juxta altare, et prætendunt peccatis suis, ut bibant vinum de calumnia, sive damnatorum, qui ex eo quod egressi sint de Ecclesia, damnati sunt. Hoc vinum est Sodomorum furoris draconum et aspidum, quod qui biberit, sanari non poterit. Bibunt autem vinum non in domo Dei, ubi templum est et Jerusalem ; sed in domo Dei sui, quem sibi artifici sermone finxerunt.

(Vers. 9 seqq. *Ego autem exterminavi Amorrhæum a facie eorum, cujus altitudo cedrorum altitudo ejus. et fortis ipse quasi quercus : et contrivi fructum ejus desuper, et radices ejus subter. Ego sum qui ascendere vos feci de terra Ægypti, et eduxi* (Vulg. *duxi*) *vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi : et suscitavi de filiis vestis in Prophetas, et de juvenibus vestris Nazaræos.* LXX : *Ego autem abstuli Amorrhæum a facie eorum : cujus erat sicut altitudo cedri sublimitas ejus, et fortis quasi quercus : et arefeci fructum ejus desuper, et radices ejus deorsum. Ego eduxi vos de terra Ægypti, et circumduxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæorum : et assumpsi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris in sanctificationem.* Vos quidem vendidistis argento justum et pauperem pro calciamentis, percutientes ejus caput, sive conterentes in pulvere capita pauperum, et viam humilium declinastis [*Al.* declinantes] intantum ut pater et filius ad unam introirent puellam, et violarent sive polluerent nomen sanctum meum, et vestimenta vestra lupanaribus et fornicatione polluta, peccatorum vinculis nexuistis : ita ut in loco sancto committeretis adulterium, et ebrietati injustitiam copulantes, vinum biberetis alienum, et hoc faceretis in domo Dei vestri. Ego autem econtrario pro malis vestris, quæ mihi reddidistis, vobis tribui bona, ut exterminarem, egredientibus vobis de Ægypto, ante faciem vestram, Seon regem Amorrhæorum, qui tam excelsus erat et fortis quasi cedrus et quercus, et contrivi ejus fructum desuper ; et radices deorsum. **245** Ego vos eduxi de Ægypto (*Deut.* XXIX), et per quadraginta annos longo ad terram sanctam feci pervenire circumitu, ut possideretis terram Amorrhæi, de qua supra diximus : quam divisit Moyses filiis Ruben et Gad, et dimidiæ tribui Manasse (*Num* XXXII) et post tanta beneficia etiam hoc addidi, ut de filiis vestris assumerem mihi prophetas, et de juvenibus vestris, sive electis, facerem Nazaræos, quos Septuaginta interpretati sunt *sanctificatos.* Neque vero ubi de laudibus dicitur Dei, historiæ ordo servandus est ; sed frequenter evenit ut quæ prima facta sunt, extrema dicantur, et quæ

novissima, referantur ad prima. Quod septuagesimus septimus psalmus, et centesimus quartus, ubi signorum potentia, non ordo describitur, docere nos poterunt, et tituli psalmorum, de quibus duo tantum ponamus exempla, tertii psalmi, et quinquagesimi primi, ubi quæ prius facta sunt, narrantur extrema, et quæ extrema legimus, referuntur in principio. Ante enim de Doec Idumæo scriptum legimus in Regum volumine (I *Reg.* XXI, XXII), qui titulus est quinquagesimi primi psalmi, quam Absalon contra patrem surgeret (II *Reg.* XV), quod in tertii psalmi titulo prænotatur. Itaque et Amorrhæus novissimus exterminatus est, sive deletus, quod nunc primum refertur, et quod ascendere eos fecit de terra Ægypti, et reduxit in eremum per quadraginta annos, in principio factum legimus (II *Reg.* XXI), quæ hic ultima dicuntur ordine commutato. Prius ergo quam educeret nos Deus de terra Ægypti, de fornace ferrea, exterminavit ante faciem nostram Amorrhæum, qui dicitur *amarus*, sive λαλητὸς, id est, *loquens*, sive *famosus*, et frequenti sermone celebratus. Hic autem Amorrhæus et rex Amorrhæorum appellatur Seon, arbor infructuosa et sterilis, non quod fructus non faciat ; sed malos afferat fructus, de quibus dicitur : *Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, excidetur et in ignem mittetur* (*Matth.* III, 10 ; VII, 19). Et de pseudoprophetis legimus : *Qui veniunt in vestimentis* [*Al.* *vestitu*] *ovium, et intus sunt lupi rapaces, ex fructibus eorum cognoscetis eos* (*Matth.* VII, 15, 16) : ex malis videlicet fructibus. Sive igitur fructum non faciat ; sive faciat, sed non bonum : infructuosa arbor appellatur. Iste Seon, **246** de quo scriptum est : *Jam securis ad radices arborum posita est* (*Luc.* III, 9), quia infructuosa arbor fuit, Domino percutiente, succisus est, cujus altitudo cedrorum altitudini comparatur, de quibus legimus : *Vidi impium exaltatum et elevatum sicut cedros Libani : et transivi, et ecce non erat ; et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus* (*Ps.* XXXVI, 35, 36). Et pulchre transisse se dicit, quia ei qui transit de sæculo, et dicere potest : *Transiens videbo visionem hanc magnam* (*Exod.* III, 3), auferitur cedrus, et locus superbiæ non poterit inveniri. Fortitudo quoque ejus, quasi quercus arboris durissimæ atque fortissimæ. Ex cujus vocabulo Philo, vir disertissimus Hebræorum, Esau appellatum putat δρῦινον, id est, *quercinum* et *roboreum* : licet et Esau possit πολημα, id est, *factura* intelligi, ut ad mala opera referatur. De hoc forti atque robusto (*a*) Dominus loquitur in Evangelio : *Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia* [Al. *ea*] *quæ possidet : si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet* [Al. *aufert*], *in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet* [Al. *distribuit*]. Nobisque præstitit Dominus, ut fructus hujus Amorrhæi Seon, quem interpretari infructuosam arborem diximus, quia mali erant, contereret desuper, et auferret, ne quis bonos æstimans, comederet et periret. Radices quoque illius succidit atque comminuit, ut nihil postea malæ arboris pullularet. Ipse Dominus fecit nos exire de sæculo, et per annos quadraginta, qui numerus semper afflictionis et jejunii luctus est et doloris, per tribulationes et angustias pervenire in terram sanctam, ut possideremus primum terram Amorrhæi, et illius quondam regio fieret nostra possessio, et postea suscitaret de filiis nostris Prophetas, omnes sanctos viros, qui acceperunt spiritum prophetalem, de quibus in prima Epistola ad Corinthios plenius legimus (I *Cor.* XIV). Et de juvenibus (*b*) nostris, vel electis, assumeret Nazaræos et sanctificatos, qui Deo anima suas immolantes, vinum quod inebriare potest, et statum mentis evertere, non attingunt : ut habeant comam Samson, in cujus capite (quia caput viri Christus est) fortitudo et victoria consistebat (*Judic.* XVI).

(Vers. 12.) *Numquid non est ista, filii Israel, dicit* **247** *Dominus, et propinabatis Nazaræis vinum et prophetis mandabatis, dicentes : Ne prophetetis.* (*c*) LXX similiter. Me vobis tanta præstante beneficia, ut adversarios vestros interficerem, et terram eorum vobis traderem, et de filiis vestris ac juvenibus prophetas eligerem et Nazaræos, meoque cultui consecrarem. Numquid potestis dicere quod ista non fecerim, et meam erga vos clementiam, per quam vivitis, denegarim ? Qui in tantam rabiem prorupistis, ut inebriaretis Nazaræos meos vino, quibus lege præceptum est, ut omne quod inebriere potest, non bibant (*Num.* VI) : et prophetis mandaretis, ne in meo nomine prophetarent. Quod et Amos prophetæ, quem nunc habemus in manibus, præcepit Amasias sacerdos Bethel : et Jeremiæ a rege mandatum est, ne verbis Domini loqueretur ad populum, intantum ut etiam sermones ejus ignibus concremaret. De hoc loco hæresim suam Tatianus, Encratitarum princeps, struere nititur, vinum asserens non bibendum, cum et lege præceptum sit, ne Nazaræi bibant vinum, et nunc accusentur a propheta, qui propinent Nazaræis vinum. Qui si litteram sequuntur in omnibus, et Judaicas fabulas Ecclesiis ingerunt Christi, ergo et comam nutrire debent, et uvam passam ac viridem non comedere, et super matre et patre mortuis non ingredi ; et si forte hæc fecerint et fuerint humana vel fragilitate, vel necessitate superati, radant capita, et irriti sint omnes dies consecrationis et laboris eorum. Quod si hæc non faciunt, neque possunt more Judaicorum cauponum miscere aquam vino, umbras veritati, Evangelii gratiæ Legis necessitatem, ebrietatem illam intelligant, qua curis sæcularibus inebrietatur et obruitur animæ vigor, et illos prophetis mandare, dicentes : *Ne prophetetis*, qui, livore superati, prohibent eruditos viros doctrinæ trum sciunt.

(*a*) Hic post Victorium vocem *Dominus* : supra ubi Psal. XXXVI laudat, verbum *legimus*, et passim ejusmodi alia contextui necessaria ex mss. restituimus.

(*b*) Martian. *vestris*, pro *nostris* : quidam mss. neu-

(*c*) Deerant verba, *LXX similiter*, quæ nostri supplent mss.

proferre sermonem. Et dicente Domino : *Vade et dic populo huic* (*Is.* VI, 9), illi econtrario jubent, ne loquaris in nomine Domini, maxime si ille qui doceat, non turpi lucro et gloriæ atque jactantiæ, sed utilitati legentium audientiumque provideat.

(Vers. 13 seqq.) *Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet* **248** *plaustrum onustum feno, et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam, et tenens arcum non stabit, et veloæ pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam, et robustus corde inter fortes, nudus fugiet in die illa, dicit Dominus.* LXX : *Quapropter ecce ego volvam subter vos sicut volvitur plaustrum plenum stipula, et peribit fuga a cursore, et fortis non obtinebit fortitudinem suam, et pugnator non salvabit animam suam, et sagittarius non sustinebit, et veloæ pedibus salvari non poterit, et eques non salvabit animam suam,* (*a*) *et inventum cor ejus inter potentes, et nudus fugiet in die illa, dicit Dominus.* Me vobis præstante benficia, et educente vos de terra Ægypti, et interficiente ante faciem vestram Amorrhæum, ut possideretis terram ejus, et suscitante de filiis vestriis prophetas, et de juvenibus vestris Nazaræos, vos inebriabatis Nazaræos meos vino, et prophetis dicebatis : Ne prophetetis. Idcirco sicut plaustrum stipulæ vel feni onere prægravatum, stridore et sonitu longe exululat : sic ego peccata vestra ultra non sustinens, et quasi stipulam stradens incendio, clamabo et dicam : *Peribit fuga a veloce :* quem (*b*) Hebræi Jeroboam filium Nabath intelligunt, qui prius in Ægyptum fugerat (III *Reg.* XI) Hic autem non ipsos principes, sed domos eorum, et sobolem accipiamus. *Et fortis non obtinebit virtutem suam :* fortem Basan interpretantur, qui fuit ab bella promptissimus (III *Reg.* XV). *Et robustus non salvabit animam suam :* hunc hic Amri [*Al.* Omri] sentiunt. *Et tenens arcum, non stabit,* sive *sustinebit :* de Jehu filio Namsi [*Al.* Nemsi], qui Joram regem Israel sagitta percussit (IV *Reg.* IX), dictum putant. *Et veloæ pedibus suis non salvabitur :* Manahem intelligunt, qui frustra festinans regi Assyriorum dona direxit (IV *Reg.* XV) : *Et ascensor equi non salvabit animam suam :* hunc Phacee, filium Romeliæ, interpretantur, qui juncto Aram, id est, Syro, sub rege Achaz Judææ multa vastavit. *Et robustus corde, inter fortes nudus fugiet in die illa, dicit Dominus* (*Ibid.*) Solus Osee qui ultimus rex decem tribuum fuit, et errantem populum ad Dei cultum revocare conatus est (IV *Reg.* XVIII), (*c*) quasi nudus egredieter [*Al.* egreditur] de **249** incendio. Nudum autem vocat, quia sub ipso decem tribus captæ sunt. Hoc Hebræi autumant, et sicut nobis ab ipsis traditum est, nostris fideliter exposuimus. Nunc autem ad nostra redeamus. Volvere se subter eos plaustrum [*Al.* sicut plaustrum] comminatur Deus, feno vel stipula prægravatum, ut quia frumentum non habent quod in horrea condatur, fenum eorum et stipula incendio concremetur. Hoc est fenum de quo propheta dicit : *Fiant sicut fenum ædificiorum, quod priusquam evellatur, exaruit* (*Ps.* CXXVIII, 6). Et : *Omnis caro fenum* (*Isai.* XL, 6). Stipulam autem illa est, super cujus incendio flebiliter propheta complorat, dicens : *Heu mihi ! quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe; et sicut racemos in vindemia, cum non sit botrus ad manducandum primitiva. Heu mihi ! anima* [Al. additur *mea*], *quia perii reverens de terra, et qui rectum faciat, in hominibus non est : omnes in sanguine judicuntur* (*Mich.* VII, 1), et reliqua. Hoc est fenum et stipula, de qua et Apostolus loquitur : Ligna, fenum, stipula uniuscujusque opus manifestum fiet (I *Cor.* III) : quoniam in die Domini in igne revelabitur. Plaustrumque quod volvitur, illud est, de quo in Isaia legimus : *Conculcabitur* (*b*) *Moabitis, sicut conculcatur area in plaustris* (*Is.* XXV, 10). Et in alio loco : *Ponam,* inquit, *te sicut rotas plaustri novas cum serrarum dentibus, et conteres montes, et comminues colles* (*Ibid.*, XLI, 15) : (*e*) et postquam montes collesque contriveris, periet fuga a veloce, dicente Paulo : *Nescitis quia hi, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit bravium* (I *Cor.* IX, 24). Et in alio loco : *Currebatis bene, quis vos impedivit non acquiescere veritati* (*Gal.* V, 7) ? Unde et de se timens ait : *Non quia jam accepi, aut perfectus sim : curro autem si apprehendam, in quo et apprehensus sum a Christo* (*Philip.* III, 12) : Hæc universa faciebat, ne periret fuga a veloce : quamobrem cum jam pervenisset ad calcem, et accepisset bravium victoriæ, securus aiebat : *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi, de cætero reposita est mihi justitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa justus judex : non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum ejus* (II *Tim.* IV, 7, 8). Si gradu concito fugerimus, peccatum nos apprehendere non valebit; sin autem ligaverit malitia pedes nostros, **250** loquemur cum propheta ad Deum : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* (*Ps.* CXXXVIII, 7) ? De malis cursoribus Apostolus loquitur : *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (*Rom.* IX, 16). Sequitur : *Et fortis non obtinebit virtutem suam :* non quo fortis sit, sed quo fortem se esse jactitet. Sive qui confidit in fortitudine sua, et non in Dei misericordia, juxta illud quod scriptum est : *Perdam sapientiam, sapientium et intelligentiam, prudentium reprobabo* (I *Cor.* II, 19) : non quo perire possit vera

(*a*) Mirum hoc loco, quantum ipsa ab invicem dissentiant Græca exemplaria. Quamquam fere Alexandrino isthæc adhæret interpretatio, verba tamen, *et inventum cor ejus inter potentes,* in Cist. ms. non sunt.

(*b*) Auctori, qui Rufinus audit, tota hæc Hebræorum traditio *non magni ponderis* dicitur.

(*c*) Martianæi editio addit, *quia in hoc non perseveraverit* : quæ verba neque ullus e nostris mss. neque ipse Victorius novit.

(*d*) Pro *Moabitis,* vulgati libri præferebant *Moab sub eo,* contradicentibus mss. quibus utimur, et Græco, καταπατήθήσεται ἡ Μωαβῖτις ὃν τρόπον πατοῦσιν, etc. Erat quoque vitiose apud Martian. *in area.*

(*e*) Nostri mss. *ut postquam,* et mox, *pereat.*

sapientia, et veritatis intelligentia reprobari ; sed quo eorum pereat sapientia, qui apud se videntur esse sapientes. et in sua eruditione confidunt. Robustus quoque, sive pugnator, qui non salvabit animam suam, ille est qui nequaquam Apostoli possidet armaturam, habens scutum, sed non fidei : accinctus lumbos, sed non in veritate : indutus lorica, sed non justitiæ : portans gladium, sed non salutis (*Ephes.* VI.) Hujusmodi pugnator non sanctificat prælium, nec Domini potest bella bellare, contra veritatem dimicans pro mendacio. Talis pugnator non potest dicere : *Benedictus Dominus Deus, meus qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum. Misericordia mea et refugium meum* (*Ps.* CXLIII, 1). Habent et sagittarios hæretici qui frustra tendentes arcum, sagittam Domini sustinere non poterunt, qui loquitur per Isaiam : *Ego autem sicut sagitta electa in pharetra Domini* (*Isai.* XLIX, 2). Isti sunt sagittarii, de quibus et David canit : *Ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde* (*Ps.* X, 2). Et veloæ (inquit) pedibus suis non salvabitur, qui propter acumen ingenii discurrit per testimonia Scripturarum, et oratorum eloquentia, vel sophismatibus dialecticorum opprimere nititur veritatem, et in eo præpeditur [*Al.* præpedietur] et corruet, quia non in Deo, sed in suis pedibus confidit. Ascensor quoque equi non salvabit animam suam, qui ignorat dictum per prophetam : *Fallaæ equus ad salutem* (*Ps.* XXXXII, 17). Et nescit scriptum esse : *Dormitaverunt omnes qui ascenderunt equos* (*Ps.* LXXV, 7). Hic non salvabit animam suam ; sed periens audiet : *Hi in curribus, et hi in equis : nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Isti impediti sunt, et ceciderunt :* **511** *nos autem surreximus et erecti sumus* (*Ps.* XIX, 8, 9). Robustus etiam corde inter fortes nudus. fugiet. Qui locus dupliciter exponi potest : Ut aut ideo possit evadere, quia expoliavit se veterem hominem, et pelliceas tunicas peccatorum, et nulla fuit sarcina prægravatus, aut econtrario, quia nudus est et Christi perdidit vestimentum, de quo in Apostolo dicitur : *Induite vos Christum Jesum* (*Rom.* XIII, 14). Et in alio loco : *Siquidem induti non nudi inveniamur* (II *Cor.* V, 3) ; nihil ei proderit fortitudo sua; sed in die prælii atque certaminis fugiet persequentes, et absque armatura Apostoli resistere non valens, hostibus terga præbebit.

(Cap. III.—Vers. 1, 2.) *Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, filii Israel : super omni cognatione, quam eduxi de terra Ægypti dicens : Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ : idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.* LXX : *Audite verbum hoc, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel, et contra omnem tribum quam eduxi de terra Ægypti dicens ; Verumtamen vos cognovi de universis tribubus terræ : idcirco ulciscar super vos omnes malitias vestras.* Ad filios Israel prophetalis sermo dirigitur, et qui sint isti filii Israe sequens versus ostendit : *Super omni,* inquit, *cognatione, quam eduxi de terra Ægypti* : quod non solum in decem tribubus, sed in omnibus duodecim, addentes Judam et Benjamin, debemus accipere. Omnes enim de terra Ægypti eduxit, et ait : *Tantummodo,* sive, ut Symmachus interpretatus est : *Solos vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ,* Et quia solos vos cognovi, qui Creator sum omnium, et vos habui peculiarem populum meum, idcirco super solos vos omnia peccata vestra restituam : *Potentes enim potenter tormenta patientur* (*Sapien.* VI) ; qui autem minimus est, dignus est misericordia. Et in Ezechiele legimus ; *A sanctis meis incipite* (*Ezech.* IX, 6). Et judicium Dei de domo ejus dicitur habere principium (I *Petr.* IV). Hoc interim juxta historiam dictum sit. Cæterum quia auditus in Scripturis sanctis, non solum iste accipitur quem auribus carnis excipimus, sed etiam ille, de quo Dominus ait : *Qui habet aures audiendi audiat* (*Luc.* VIII, 8). Unde et omnis populus videbat **252** vocem Dei (*Exod.* XX), proprie ad eos sermo fit Domini, qui sensu vident Deum, quos eduxit de terra Ægypti, et de potestate Pharaonis (ut nequaquam luto et paleis deservirent exstruentes Ægyptias civitates), et quos ex omnibus tribubus terræ cognovit, dicente Apostolo : *Nunc autem cognoscentes Deum, magis autem cogniti a Deo* (Al. *ab eo*) (*Gal.* IV, 9). Et in alio loco : *Qui ignorat, ignorabitur* (I *Cor.* XIV, 58). Non ergo omnes cognoscit Deus, sed eos, qui ejus cognitione sunt digni, loquens in Evangelio : *Recedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos* (*Luc.* XIII, 27). In eo enim quod operarii iniquitatis sunt, ignorantur a Deo : idcirco inquit quia solos vos cognovi, et meos habui, visitabo super vos omnes iniquitates vestras. Quem diligit Dominus, corripit, et castigat omnem filium quem recipit (*Hebr.* XII), Et pulchre dixit : *Visitabo,* et non *percutiam;* quia plaga Dei visitatio est, atque curatio. Et omnes, inquit, iniquitates sive peccata vestra visitabo, ne quid impercussum remaneat, ne quid non recipiat sanitatem.

(Vers. 3 seqq.) *Numquid ambulabant duo pariter, nisi convenerit eis ? Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam ? Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehendit ? Numquid cadet avis in laqueum terræ, absque aucupe ? Numquid auferetur laqueus de terra, antequam quid ceperit ? Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescet ? Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecit* (Vulg. *fecerit et facit*) ; *qui non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum* (*a*) *suum ad servos suos prophetas. Leo rugiet, quis non timebit ? Dominus Deus locutus est : et quis non prophetabit ?* LXX : *Si ambulabant duo simul omnino, nisi cognoverint se ? Si ructabit leo de saltu suo, prædam non habens ? Si dabit catulus leonis vocem suam de cubili suo omnino, nisi aliquid rapuerit ? Si cadet avis super*

(*a*) Vocem *suum,* quam Victorius ex duodecim codicibus, post Vulgatæ editionis, Hebraici, Græcique textus auctoritatem, reposuerat, Martianæus nihilosecsius omiserat, nostri quoque mss. asserunt.